

Павло Гай-Нижник (м. Київ)

Структури державної влади в ЗУНР – ЗО УНР (листопад 1918 р. – грудень 1919 р.)¹

Правові засади законодавчого процесу в ЗУНР було закріплено Законом «Про спосіб оповіщення законів і розпорядків» від 4 січня 1919 р.² Набирали чинності ці правові акти на восьмий день з дня видання (дата видання повинна була стояти на кожному з актів). Однак, він не містив детальної регламентації законодавчого процесу, а регулював лише його окремі аспекти (що було характерно й для УНР періоду Директорії).

Слід також згадати ще один Закон від 4 січня 1919 р. – «Про незайманість членів Української Національної Ради»³. У ньому, зокрема, виголошувалося: «Членів Української Національної Ради не можна без її згоди ув'язнити ані потягати судово до відповідальності, хіба що приловиться його на гарячій вчинку». У такому випадку суд повинен був негайно повідомляти про затримання посла Українську Національну Раду і коли вона не дасть дозволу на затримання, то його слід негайно звільнити. Члени Української Національної Ради, говорилося в Законі, не можуть бути притягнуті до відповідальності за те чи інше голосування у УНРаді і виконують свої обов'язки незалежно від яких-небудь інструкцій виборців.

Для управління повітами на основі тимчасового закону про адміністрацію ЗУНР від 16 листопада 1918 р.⁴ призначалися державним секретарем внутрішніх справ повітові комісари переважно з числа колишніх австрійських державних службовців, учителів, священників. Так, у Самбірському повіті комісаром став відомий західноукраїнський письменник, адвокат А. Чайковський, у Дрогобицькому – громадський діяч,

один із засновників Української соціал-демократичної партії Галичини С. Вітик, у Кам'янко-Струмилівському – суддя Р. Петрушевич (молодший брат президента ЗУНР), у Долинському – один із засновників Української радикальної партії, адвокат С. Данилович, у Стрийському – відомий український композитор і диригент О. Нижанківський, у Сколівському – колишній службовець староства І. Корженьовський, у Щирецькому – директор школи В. Малицький, у Тернопільському повіті суддя – У. Сальвицький, у Стоянові – селянин У. Заремба. Повітові комісари, у свою чергу, допомагали в організації виборів міських, сільських і містечкових комісарів. У деяких місцевостях населення ставилося до цих подій байдуже, особливо у польських і москвофільських⁵.

Для забезпечення внутрішнього порядку на місці розпущеної колишньої австрійської жандармерії в якій в основному служили поляки, частково австрійці і в незначній кількості українці, була утворена *українська жандармерія*. Оскільки жандармерія в Австрії, на відміну від Росії, не була політичною, а натомість загальною поліцією, замість неї місцеві комісари з перших днів існування ЗУНР формували так звану народну міліцію. Часто вона обиралася на зборах чи вічах. Проте це було місцевою самодіяльністю, а державі потрібні були чітко організовані і дисципліновані органи охорони публічного порядку. Тому вже 6 листопада 1918 р. Національна Рада прийняла рішення про створення *Корпусу української державної жандармерії*⁶.

¹ Закінчення. Початок статтів журналі «Краєзнавство» №3 за 2018 р.

² Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народньої Республіки. – 1919. – Вип. 1. – 31 січня. – С. 1–2.

³ Там само. – С. 3.

⁴ Діло. – 1918. – 18 листопада.

⁵ Гай-Нижник П. Інститут державних повітових комісарів, повітових Національних рад та жандармерії у ЗУНР // Становлення і розвиток української державності. – Вип. 7. Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Державне управління та місцеве самоврядування в Україні в контексті європейської інтеграції», м. Київ, МАУП. – К.: ДП Видавничий дім «Персонал», 2012. – С. 17–31.

⁶ ДАЛО, ф. 257, оп. 1, спр. 72, арк. 63; ф. 1259, оп. 1, спр. 1, арк. 2.

Її очолювала команда державної жандармерії на чолі з головним комендантом (спочатку – Л. Индишевський, а з лютого 1919 р. – О. Красіцький). Урядовою мовою була українська. Структурно ж команда жандармерії мала такий поділ:

а) команда Української державної жандармерії; б) експонований офіцер Української державної жандармерії; в) віділ Української державної жандармерії; г) повітова команда Української державної жандармерії; г) станиця Української державної жандармерії.

У повітах також створювалися команди жандармерії, які очолювалися повітовими командирами (комендантами). Останнім підлягали сільські і міські станиці жандармерії. Окремо для жандармів зауважувалося: «З населенем треба поводити ся як найкраще щоби не давати причин до негодовань і заворушень. На большевицький рух звертати пильну увагу, а про всі прояви його, повідомляти нечаяно команду»⁷. Як зазначалося в Наказі № 2 Начальної команди Української державної жандармерії, повітовим комендантом жандармерії міг бути призначений «бувший повітовий командант, о скілько він є Українцем або Німцем»⁸, а у випадку відсутності таких – найближчий старший за рангом українець або німець, «о скільки вони прихильні нашій справі та проти них повітова Українська Національна Рада нічогоб не мала»⁹.

Українська державна жандармерія підпорядковувалася Державному секретарству військових справ ЗУНР. На місцях створювалися військово-територіальні області, окружні та повітові команди жандармерії, а також сільські та міські станиці. Загалом Українська державна жандармерія мала 23 відділи, а саме в містах красвої дислокації: Львів, Перемишль, Ярослав, Сянок, Самбір, Сокаль, Рава Руська, Городок, Дрогобич, Тернопіль, Тереховля, Чортків, Бучач, Броди, Золочів, Бережани, Стрий, Калуш, Станіславів, Городисько, Коломия, Чернівці, Сторожинець¹⁰. На місцях продовжувала діяти також і народна міліція. Вона формувалася на громадських засадах шляхом виборів.

Законом від 15 лютого 1919 р. УНРада здійснила реорганізацію жандармерії. В питаннях за-

безпечення громадської безпеки вона підпорядковувалася державним повітовим комісарам, а у військових, господарчо-адміністративних, підготовки кадрів та контролю служби – повітовим командантам. При Державному секретарстві внутрішніх справ було сформовано 6-й відділ жандармерії і поліції (замість скасованої посади інспектора жандармерії). Для несення служби безпеки на залізниці рішенням Державного секретарства військових справ від 24 березня 1919 р. було створено Залізничну жандармерію (командант – Ю. Буцманюк, згодом – М. Яворський). Після ліквідації в червні 1919 р. Державного секретарства внутрішніх справ жандармерію було перепідпорядковано: спочатку Начальній команді ГА, потім – команді запілля, а згодом – військовій канцелярії диктатора ЗО УНР Є. Петрушевича. Коли ж бойові дії перейшли на терени УНР, що раніше були під владою Російської імперії під час воєнних дій на українських землях, що раніше входили до складу Російської імперії), то в липні 1919 р. Державну жандармерію було перейменовано на Народну сторожу (зادля уникнення небажаних асоціацій у місцевого населення). На літо 1919 р. до Корпусу української державної жандармерії входило близько 1 тисячі жандармів, 4 тисячі стажистів, 30 офіцерів. До органів охорони громадського порядку входило також близько 3 тисяч народних міліціонерів.

В основу *судово-прокурорської системи* була взята також попередня – австрійська. Судовими органами ЗУНР були повітові суди, окружні суди та вищий суд. У Законі «Про тимчасову організацію судів і судової влади» було вказано, що як найвища інстанція має бути утворений окремим законом Найвищий суд у Львові. Розпорядженням Державного секретарства юстиції на території ЗУНР було утворено 12 судових округів, які поділялися на 130 судових повітів: 1) Бережанський (9 судових повітів), 2) Буковинський (9 судових повітів), 3) Золочівський (11 судових повітів), 4) Коломийський (11 судових повітів), 5) Львівський (17 судових повітів), 6) Перемишлянський (10 судових повітів), 7) Самбірський (10 судових повітів), 8) Станіславський (10 судових повітів), 9) Стрийський (9 судових повітів),

⁷ Там само, арк. 2.

⁸ Там само, арк. 5.

⁹ Там само, арк. 2.

¹⁰ Там само, спр. 33, арк. 113.

10) Сяноцький (14 судових повітів), 11) Тернопільський (8 судових повітів), 12) Чортківський (8 судових повітів)¹¹.

Національний склад населення по судових округах ЗО УНР був таким: у Бережанському: українців – 66%, поляків – 23%, євреїв – 10% (всього – 418 тис. 538 осіб); у Золочівському: українців – 63,7%, поляків – 28,5%, євреїв – 12,8% (всього – 472 тис. 787 осіб); у Коломийському: українців – 79,2%, поляків – 8,6%, євреїв – 12% (всього – 438 тис. 188 осіб); у Самбірському: українців – 70,8%, поляків – 16%, євреїв – 13,3% (всього – 470 тис. 775 осіб); у Стрийському: українців – 75,7%, поляків – 13,9%, євреїв – 10,8% (всього – 364 тис. 973 осіб); у Станіславському: українців – 70,8%, поляків – 17%, євреїв – 12,7% (всього – 669 тис. 976 осіб); у Перемишлянському: українців – 60,5%, поляків – 28%, євреїв – 10,7% (всього – 445 тис. 689 осіб); у Тернопільському: українців – 54%, поляків – 34,3%, євреїв – 11,7% (всього – 364 тис. 355 осіб); у Чортківському: українців – 65%, поляків – 23,3%, євреїв – 11,7% (всього – 385 тис. 950 осіб); у Львівському: українців – 58,6%, поляків – 26,3%, євреїв – 15% (всього – 904 тис. 724 осіб); у Буковинському: українців – 68,3%, поляків – 18,1%, євреїв – 15,6% (всього – 411 тис. 500 осіб); у Сянік, Лемківщина: українців – 55%, поляків – 30%, євреїв – 15% (всього – 269 тис. 697 осіб).

Загалом: 5 млн 745 тис. 420 осіб, з яких: українців – 70,14%, поляків – 17,36%, євреїв – 12,5%. Відповідно до цих даних до окружних судів належало обрати суддів з розрахунку – 1 мандат від 40 тис. населення¹².

Прийнятий 21 листопада 1918 р. Закон «Про тимчасову організацію судів і судової влади» підкреслював, що «всі суди, які знаходяться на території, ... вищого суду краю у Львові стають судами Західно-Української Народної Республіки і є зобов'язані виконувати далі спорове, і карне судівництво». Компетенція колишнього австрійського Міністерства юстиції переходила

до Державного секретарства юстиції ЗУНР. Апарат судів признав Державний секретаріат за пропозицією Секретарства юстиції. Колишній австрійський повітовий суд перейменовувався на Повітовий суд ЗУНР, а колишній окружний суд – на Окружний суд ЗУНР. Австрійські крайові суди у Львові і Чернівцях ліквідувалися, їх компетенція переходила до Окружного суду ЗУНР¹³. З дня оголошення цього Закону суди повинні були виносити вироки і рішення тільки від імені ЗУНР. Хоч серед колишніх австрійських суддів у Галичині, яких можна було використати новою владою, було немало українців, все ж відчувався брак суддівських кадрів. Напередодні Першої світової війни в Галичині з 1 тис. 150 суддів – 367 були українцями¹⁴. Тому Українська Національна Рада 11 лютого 1919 р. прийняла Закон «Про скорочення підготовляючої судівської служби», який скорочував строк стажування кандидатів на посади суддів з трьох до двох років¹⁵.

Сільськими суддями присяжних могли стати лише чоловіки віком від 30 до 60 років, які вмieli читати й писати, були уроженцями Галичини або інших країв колишньої Австро-Угорщини, але при цьому мешкали в даній місцині щонайменше рік і які сплачували 20 крон сталого податку чи були «адвокатами, нотарями, професорами і учителями в висших і середних школах, або мають титул доктора»¹⁶. Зауважу – державних службовців (за винятком професорів та вчителів, чинних військових осіб, священників, поштових і залізничних урядників, лікарів та аптекарів).

Слід, разом з тим зазначити, що в умовах війни в повітах місцеві комісари часто перевищували свої повноваження щодо роботи суддів, зокрема встановлювали для суддів години праці тощо.

У лютому 1919 р. Державним секретарством юстиції було також розмежовано компетенцію повітових та окружних судів у цивільному судочинстві¹⁷.

¹¹ ЦДІА у м. Львові, ф. 581, оп. 1, спр. 96, арк. 20–21.

¹² Там само.

¹³ Там само.

¹⁴ Лісна І. С. Становлення української державності в Галичині (1918–1923 рр.) ... – С. 44.

¹⁵ Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. – 1919. – Вип. 4. – 17 березня. – С. 27–28.

¹⁶ ДАЛО, ф. 1259, оп. 1, спр. 1, арк. 28.

¹⁷ Там само. – С. 8.

Вищою, другою інстанцією по цивільних і кримінальних справах, згідно із законом Української Національної Ради від 15 лютого 1919 р., «Про тимчасове виконання судівництва в цивільних і карних справах в другій і третій інстанціях в часі надзвичайних відносин, спричинених війною» мав бути Вищий суд у Львові, а третьою найвищою інстанцією – Найвищий державний суд¹⁸. Проте до часу їх створення, «в часі надзвичайних обставин, спричинених війною», функції другої і третьої інстанцій належали спеціально створеним Сенатам: Окремому судовому сенату 11-тої інстанції та Окремому судовому сенату III-ої інстанції. Вони, згідно із розпорядженням Державного секретарства юстиції від 8 березня були створені при окружному суді в Станіславові¹⁹.

Функції звинувачення мала виконувати *Державна прокуратура*. Проте оскільки прокурорами в Галичині за часів австрійського панування працювали майже виключно поляки, справа створення державної прокуратури затягнулася. Її повинен був очолити генеральний державний прокурор, якого так і не було призначено. Не були призначені прокурори в судових округах і повітах. Таким чином процес створення прокуратури у ЗУНР – ЗО УНР не був доведений до кінця.

Не зазнала будь-яких істотних змін організація і діяльність *адвокатури*²⁰. Адвокатам було запропоновано організуватися у Палату адвокатів у Станіславові й вони повинні були скласти письмову обіцянку, що будуть дотримуватися діючих законів і служити зміцненню правопорядку в країні.

Окремим розпорядженням Державного секретарства юстиції (від 1 березня 1919 р.) було створено *нотаріальну службу* Західно-Української Народної Республіки²¹.

«Начальною адміністративною владою» над судами, прокуратурою і нотаріатом було Державне секретарство юстиції. Воно ділилося на два основні відділи: особово-управляючий і законодавчий. До першого належало керівництво судами, прокуратурою і нотаріатом, призначення суддів, прокурорів нотаріусів та допоміжного, канцелярського персоналу цих органів. До дру-

гого – розробка законодавчих пропозицій для уряду та парламенту, розробка і видання нормативних актів самого Державного секретарства юстиції – розпоряджень, нагляд за відповідністю нормативних актів адміністративно-розпорядчих органів законам парламенту. Під наглядом цього відділу знаходилося видання «Вістника державних законів і розпорядків» – офіційного збірника, де публікувалися всі законодавчі акти парламенту, уряду, окремих секретарств Західноукраїнської Народної Республіки.

Крім органів цивільної юстиції, зокрема судових і прокурорських, була утворена *військова юстиція*. 16 листопада 1918 р. було видане розпорядження Державного секретаріату ЗУНР про організацію військового судочинства²². Структура військових судів виглядала так: 1) найвищий військовий трибунал; 2) військові обласні суди; 3) окружні військові суди. Відповідно до поділу республіки на три військові області (Львів, Станіславів, Тернопіль) були створені три військові окружні суди як суди першої інстанції. Функції звинувачення в окружних судах виконував судовий офіцер, при обласних судах – військовий прокурор, а при військовому трибуналі – генеральний військовий прокурор або його заступник. Найвищою інстанцією військової юстиції був Верховний військовий суд.

Утворено також інститут *військової прокуратури*. Вона очолювалася генеральним військовим прокурором, у військових областях були військові прокурори, в округах – військові офіцери. Складна внутрішня ситуація, наявність великого числа ворожих шпигунів і диверсантів, саботаж і відверті терористичні акти цивільного польського населення, збройні виступи проти української влади змусили керівників держави діяти більш твердо. Проте генерального військового прокурора, як і генерального державного прокурора, влада ЗУНР призначити так і не встигла.

Розпорядженням Державного секретаріату 30 листопада 1918 р. на території ЗУНР було запроваджено при кожній військовій команді *польові суди*, діяльність яких поширювалася на військовослужбовців і цивільних осіб, що вчинили

¹⁸ Там само. – С. 12–13.

¹⁹ Там само. – С. 20–21.

²⁰ Там само. – Вип. 4. – 17 березня. – С. 27–28.

²¹ Там само. – С. 27–29.

²² Вістник Державного Секретаріату Військових Справ (Тернопіль). – 1918. – 1 грудня. – С. 2–3.

злочини проти безпеки, цілісності держави, її обороноздатності, на транспорті, зв'язку тощо. Винесені ними смертні вироки вимагали затвердження урядом Республіки.

Розпорядженням Державного секретаріату від 3 грудня 1918 р. при кожній окружній команді було утворено польові суди. Крім окружних польових судів розпорядженням Державного секретарства внутрішніх справ 28 січня 1919 р. були утворені: польовий суд Начальної Команди Галицької Армії і польові суди групи «Північ», групи «Південь», групи «Львів». Голів і членів цих судів призначав державний секретар внутрішніх справ і лише за його дозволом допускалися адвокати до участі в розгляді справ. Нічого не говорилося про оскарження вироків польових судів. Після реорганізації армії утворено польові суди у I, II, III корпусах та у 12-ти бригадах ГА. Під час переходу Галицької Армії на терени Наддніпрянської України було утворено військово-польові суди Начальної Команди Галицької Армії, польові суди I, II, III корпусів, польовий суд вишколу Січових стрільців та польовий суд Етапної області ГА.

Для розв'язання питань *економічного будівництва* в повітах були утворені «технічні уряди», які підлягали Державному секретарству публічних робіт і безпосередньо займалися усіма питаннями економічного будівництва. У своїй роботі вони керувалися Тимчасовою інструкцією для урядів технічних Державного секретаріату публічних робіт від 12 лютого 1919 року²³. При них діяли так звані «будівельні експозитури»²⁴. Секретарство також взяло у своє управління всі державні ліси. На колишні державні підприємства були відряджені для керівництва та організації їх функціонування українські державні урядовці. Приватні підприємства перебували лише під контролем держави. У Дрогобичі було утворено спеціальний «нафтовий комісаріат», який мав встановити суворий контроль над виробництвом і випуском нафти.

За вирішення *харчової проблеми* безпосередньо відповідав Державний харчовий уряд, прирівнений в правах до Державного секретарства.

Очоловав його *Степан Федак*. Після реорганізації у січні 1919 р. Харчовий уряд увійшов як окремий відділ до складу Державного секретарства внутрішніх справ. У повітах йому підлягали повітові Харчові управи, створені, за вказівкою УНРади вже у перші дні взяття влади²⁵.

Продовольчими питаннями безпосередньо займалися дві організації – *Харчовий союз* у Станіславові (як орган Державного секретаріату ЗО УНР) та *Управління Головноуповноваженого по харчуванню Галичини і Буковини* (як орган Міністерства народного господарства УНР). Утім, у зв'язку зі складним становищем харчування в Галичині (особливо в прикарпатських повітах), на спільній Харчовій нараді, яка відбулася 3–4 січня 1919 р., було вирішено, що Державний Харчовий союз для спільної праці вливається в Управління Головноуповноваженого по харчуванню Галичини і Буковини і перестав існувати як такий. Відтоді Управління мало вести свою діяльність у порозумінні з Державним секретаріатом ЗО УНР. При Управлінні періодично скликалася *Харчова Рада*, «яка розглядає всі питання по харчуванню області [Західної області УНР] і виносить постанови, які стають обов'язковими після оголошення їх Головноуповноваженим за згодою Державного Секретаріату»²⁶. До складу Харчової Ради входили: по одному представникові від Управління Головноуповноваженого, відділу Національної Ради, Державного секретаріату, Головної інтендатури та міського самоврядування, а також по три – від центральної ради Товариства «Сільський господар» і Союзу споживчої кооперації.

Управлінню головноуповноваженого підпорядковувалися всі харчові уряди, повітові харчові ради, харчові комісії, комітети та інші харчові установи ЗО УНР. По усій Галичині утворювалися повітові, сільські, містечкові й міські *Харчові управи*, яким передавалися всі справи, майно і кошти попередніх органів харчування. З метою їхнього оперативного установаження було вироблено спеціальну «Інструкцію до створення і діяльності повітових, сільських, містечкових і мійських Харчових Управ»²⁷. Для міської

²³ ДАЛО, ф. 1259, оп. 1, спр. 1, арк. 35.

²⁴ Чубатий М. Державний лад на Західній області Української Народної Республіки. – С. 39.

²⁵ ДАЛО, ф. 1259, оп. 1, спр. 33, арк. 101.

²⁶ Там само, арк. 100.

²⁷ Там само, арк. 101.

бідноти, дітей та людей похилого віку відкривалися дешеві або безкоштовні їдальні. Було уведено два дієтичні (безм'ясні) дні на тиждень, заборонено питлювати збіжжя, випікати печиво. Було заборонено вивіз продовольства за межі держави. Сільській і міській бідноті було виділено грошову допомогу – 10 млн гривень. Значну продовольчу (зерно, цукор тощо) і грошову (5 млн гривень для закупівлі картоплі) допомогу надав уряд УНР. З деякими державами (Чехо-Словаччиною, Австрією) уряд ЗО УНР уклав торговельні угоди, які, однак, не встигли реалізуватися.

Налагодженням залізничного транспорту займалася Залізнична дирекція, а у повітах і містах – «начальні уряди залізничних шляхів». Важлива роль приділялася органам охорони правопорядку на транспорті. У березні 1919 р. до структури органів безпеки на транспорті входили: Державний секретаріат військових справ УНР; Залізнично-Дорожна Військова Управа; Залізнично-Дорожна жандармерія і Лінійні осередки Залізнично-Дорожньої жандармерії²⁸. Для виховання нового персоналу Секретаріат подбав про залізнично-технічні курси. Діяли курси практикантів урядників руху.

Із найбільшими труднощами зіткнулися Державні секретаріати фінансів й торгівлі та промислу. Державному секретаріатові фінансів були підпорядковані митні управління, скарбова сторожа, уряди мір та ваги. Обом секретаріатам не вистачало спеціалістів. Прибутки державної скарбниці залишалися мінімальними. Через повне зубожіння населення надходження від податків були незначними. З великими зусиллями уряд вишукував кілька сотень тисяч корон, щоби виплатити «добове» фронтовикам. Державні секретарі отримували зарплатню, та й то невелику, лише з січня 1919 р. Зарплатня державних службовців була дуже низькою, проте ніхто з них не залишав свого робочого місця, усвідомлюючи, що працює для власної держави. 20 лютого 1919 р. у Тернополі було випущено

грошові бони по 20 гривень. Ці грошові сурогати перебували в обігу нарівні з австро-угорськими коронами.

Переїмалися власті ЗУНР і питаннями *охорони здоров'я населення*. Ще в грудні 1918 р. усім повітовим комісарам було наказано призначити повітових санітарних лікарів, створити санітарні комісії, вжити заходів до відкриття лікарень, поліклінік, аптек. Це, в міру можливостей, і було зроблено. Керував організацією і діяльністю медичної служби санітарний відділ Державного секретарства внутрішніх справ, який очолював лікар *Іван Куровець*. Була збільшена оплата праці всіх медичних працівників, їм видавалися продовольчі пайки²⁹.

Відновлено, хоч теж з великими труднощами, роботу *пошти, телеграфу, телефону*. На телеграфі було запроваджено українську мову та абетку. У Станіславові утворено Дирекцію пошт і телеграфу³⁰. У березні були прийняті Закони «Про заборону продажу, здачі в аренду і закладу великих посіlostей (табулярних)» та «Про заборону конфіскації майна під час війни»³¹, у квітні – розпорядження Державного секретаріату «Про створення західноукраїнського товарообмінного бюро» (біржі). Був розроблений і затверджений Статут цього бюро та інше³².

13 лютого 1919 р. УНРада прийняла Закон «Про удержавлення українських шкіл», а 14 лютого – Закон «Про удержавлення українських приватних гімназій і жіночих семінарій», згідно з якими всі школи – громадські (початкові), середні, гімназії, реальні, рільничі та інші оголошувалися державними, а вчителі – державними службовцями. Мовою викладання і навчання стала українська³³. Вчителі народних шкіл українською владою також були оголошені державними службовцями, їм почала видаватися заробітня платня (до цього часу їх утримувала сама громада). Розпорядженням Державного секретаріату від 16 лютого усім вчителям було підвищено заробітню платню³⁴.

²⁸ Сідак В.С., Степанков В.С. З історії Української розвідки та контррозвідки (нариси). – К.: Вид-во ін-ту СБУ, 1994. – С. 195.

²⁹ Тищик Б.Й., Вівчаренко О.А. Західноукраїнська Народна Республіка 1918–1923 рр... – С. 81.

³⁰ Чубатий М. Державний лад на Західній області Української Народної Республіки... – С. 32.

³¹ ЦДІА у м. Львові, ф. 581, оп. 1, спр. 96, арк. 21.

³² Там само, арк. 61–64.

³³ Чубатий М. Державний лад на Західній області Української Народної Республіки... – С. 35.

³⁴ Тищик Б.Й., Вівчаренко О.А. Західноукраїнська Народна Республіка 1918–1923 рр... – С. 82.

Внутрішньою державною мовою була українська, але національні меншини могли вільно користуватися своїми мовами, видавати газети і літературу, мати свої школи, церкви тощо. 15 лютого 1919 р. УНРада ухвалила Закон «Про уживання української мови у внутрішнім і зовнішнім урядуванні державних властей і урядів, публічних інституцій і державних підприємств у Західній Області Української Народної Республіки»³⁵. Встановлювалося, що державною мовою ЗО УНР є мова українська. Цієї мови, зазначається в Законі, «вживають у внутрішнім і зовнішнім урядуванні всі власті і уряди, публічні інституції і державні підприємства»³⁶. У §3 Закону чітко зафіксовано, що «законно признаним національним меншостям полишає ся свободу уживання як усно, так і в письмах їх матірної мови в урядових зносинах з державними властями і урядами, публічними інституціями і державними підприємствами»³⁷.

Як бачимо, національним меншинам держави гарантувалося право не тільки мати свої школи, бібліотеки, видавати періодичні видання тощо (усе це було занотовано в Тимчасовому Основному Законі ЗУНР і в низці інших правових документів, про які йшлося вище), але й вільно користуватися рідними мовами у повсякденному та державному житті, в офіційних зносинах з владою різних рівнів. Залишалось чинним і рішення Державного секретаріату від 10 листопада, що всі закони, урядові акти та інші правові документи, які мають загальнодержавне значення, слід публікувати чотирма мовами – українською, польською, єврейською та німецькою³⁸.

У березні 1919 р. Державне секретарство внутрішніх справ видало Розпорядження для урядників в державній адміністраційній службі³⁹.

У ньому вказувалося, що до служби в державних органах можуть бути допущені тільки громадяни Української Народної Республіки «бездоганного поведіння, що володіють українською мовою в слові і письмі, і не переступили сорокового року життя»⁴⁰. Щоправда, ця остання вимога не стосувалася тих службовців, які вже працювали. Не могли бути службовцями державного апарату особи, засуджені за кримінальні злочини проступки проти публічного порядку, моралі чи користолюбство; особи недієздатні; неоплатні боржники, проти яких порушена судова справа; особи, що своєю поведінкою «викликають публічне згіршення». Поміж начальником і підлеглим на державній службі не могло бути «споріднення, ані посвоячення по лінії прямиї, а по лінії бічній до другого степеня»⁴¹.

Усі прийняті на державну службу особи повинні після однорічного стажування скласти перед відповідною комісією спеціальний іспит – письмовий і усний: щодо знання законодавства, вміння ним користуватися, вміння складати відповідні документи, знання своїх повноважень і обов'язків тощо. Кандидат, який двічі не здав таких іспитів, «має бути зі служби звільнений»⁴². Навіть канцелярські працівники повинні були задовольняти певним вимогам: «знати признані в державі мови; поправно читати і писати; знати канцелярійну маніпуляцію»⁴³.

В ЗО УНР була практика *переходу з літнього на зимовий час* і навпаки. Перехід на літнево-зимові години було запроваджено 6 квітня 1919 р. «в Українській Армії і на всій укр[аїнській] території», але вступав в дію він з 13 квітня 1919 р.⁴⁴. На літній час мали переходити кожного 13 квітня о 2-й годині ночі, а на зимовий – кожного 14 вересня о 3-й годині ночі.

³⁵ ЦДАВО України, ф. 2192, оп. 2, спр. 3, арк. 10 зв.; Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. – 1919. – Вип. 3. – 2 березня. – С. 12.

³⁶ ЦДАВО України, ф. 2192, оп. 2, спр. 3, арк. 10 зв.; Діло. – 1918. – 11 листопада.

³⁷ Там само.

³⁸ Там само.

³⁹ Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. – 1919. – Вип. 7. – 26 березня. – С. 46.

⁴⁰ Там само.

⁴¹ Там само.

⁴² Там само.

⁴³ Там само. – С. 47.

⁴⁴ ДАЛО, ф. 1259, оп. 1, спр. 33, арк. 44.

8 квітня 1919 р. УНРада ухвалила *Закон «Про право горожанства [громадянства] на Західній Області Української Народної Республіки»*⁴⁵. Згідно з цим Законом кожна особа, яка у день його проголошення мала право належності до однієї з громад краю, вважалася громадянином Української Народної Республіки. Ті, хто бажав стати громадянами ЗО УНР, повинні були до 20 травня 1919 року подати відповідну заяву. Якщо вони цього не робили, то вважалися чужинцями і за бажанням могли виїхати за кордон. Заява про набуття громадянства, крім недієздатних осіб, подавалася за місцем проживання на ім'я державного повітового комісара. Письмове звернення батька, чоловіка автоматично поширювалося на неповнолітніх дітей та дружину. Іноземці та особи без громадянства набували статус громадянина після 5-ти років постійного проживання на території Республіки. Рішення про надання громадянства приймалося державним секретарем внутрішніх справ. Оскаржити таке рішення можна було до Виділу УНРади. В окремому параграфі Закону вказувалося, що громадяни Придніпрянської України – УНР – є повноправними громадянами ЗО УНР.

Закон встановлював *вимоги до державних службовців*. Ними могли бути тільки громадяни України «бездоганної поведінки», які володіють українською мовою і мовою хоч би однієї з національних меншин, мають бути віком до 40 років. Не мали права займати службові посади особи, які притягалися до кримінальної відповідальності, вчинили моральні та протиправні поступки, «користолюбні» особи, неоплатні боржники. Особи, які приймалися на державну службу, мали пройти однорічне стажування, скласти усний і письмовий іспити із законодавства, показати вміння діловодства, знання своїх прав та обов'язків.

10 квітня 1919 р. Державний секретаріат видав розпорядження, яким уточнював деякі положення вказаного Закону. Так, службовці, які до цього не склали службової присяги, повинні були з одержанням громадянства скласти присягу вірності ЗО УНР у державному повітовому

комісаріаті. Проте змусити їх до складання такої присяги ніхто не міг. Повітові комісаріати лише виготовляли списки службовців, які відмовилися від присяги і надсилали їх до уряду. У розпорядженні також вказувалися документи, які слід було підготувати (крім заяви) для отримання громадянства⁴⁶.

Для вирішення *земельної проблеми* Українська Національна Рада створила спеціальну комісію на чолі з Л. Бачинським. 14 квітня 1919 р. було прийнято Земельний закон для ЗО УНР, що визначав основи земельної реформи і проголошував скасування великої земельної власності та наділення землею безземельних і малоземельних селян на правах власності⁴⁷. Переведення в дію Закону мала здійснювати Обласна земельна комісія (Л. Бачинський, С. Вітик, С. Данилович, М. Загультський, Т. Кормош, М. Королюк, С. Матковський, К. Трильовський, С. Юрик). Загалом земельну реформу в ЗО УНР визначали Закони УНРади «Про вивласнення великих табулярних посіlostей»⁴⁸, «Про земельну реформу» та низка розпоряджень Державного секретаріату і Державного секретарства земельних справ. Прийнятий Закон «Про земельну реформу» мав компромісний характер: конфісковувалися землі великих землевласників, власників, які зі зброєю в руках воювали проти Української держави та землі, які перебували у державній власності Австро-Угорської монархії.

Землею наділялись у першу чергу військовослужбовці української армії та безземельні і малоземельні селяни. Земельний закон ЗО УНР значно відрізнявся від земельних законів Центральної Ради та Директорії УНР, за якими було конфісковано і передано у власність усі поміщицькі та церковні землі без викупу. Закон ЗО УНР передбачав конфіскацію поміщицьких, монастирських і церковних земель та земель інших великих землевласників понад встановлений максимум. Ці землі переходили до земельного фонду держави, з якого після війни мали отримати наділи малоземельні та безземельні селяни, військовослужбовці-інваліди тощо. Поза встановлення земельного максимуму, процедура

⁴⁵ Вістник державних законів і розпорядків Західної Області Української Народної Республіки. – 1919. – Вип. 10. – 5 травня. – С. 69–70.

⁴⁶ Там само. – С. 70.

⁴⁷ ДАЛО, ф. 1259, оп. 1, спр. 33, арк. 110.

⁴⁸ ЦДІА у м. Львові, ф. 581, оп.1, спр. 96, арк. 26–27.

конфіскації та наділення землею відкладалася до скликання Союму. Проте сільська біднота розпочала самочинно захоплювати поміщицьку землю. Законом передбачалося покарання за порушення процесу проведення земельної реформи. Так, місцевій владі надавалося право ув'язнювати на 6 місяців, а також додатково штрафувати на суму до 10 тисяч крон за «самовільне захоплення землі», розподіл націоналізованих Законом будинків, інвентарю тощо.

15 квітня 1919 р. УНРада прийняла Закони «Про скликання Союму ЗО УНР» та «Про вибори (виборчу ординацію) до Союму ЗО УНР». Законом визначалося *загальне, без різниці статі, рівне, безпосереднє, таємне і пропорційне виборче право для усіх громадян держави*, яким виповнилося 20 років. Послом до Союму міг бути обраний кожен з 28-річного віку. Обраний в червні 1919 р. однопалатний Союм мав складатися з: 226 послів: 160 українців (70,8% від загального числа), 33 поляків (14,6%), 27 євреїв (11,9%) та 6 німців (2,7%). Для кожної національної меншини були намічені окремі виборчі округи (15 – українських, 5 – польських, 5 – єврейських, 1 – німецький). Такий демократичний механізм забезпечення прав національних меншин при виборах до законодавчих органів не застосовувався у світовій практиці ні у той час, ані сьогодні.

Позбавлялись виборчого права: 1) особи душевнохворі; 2) особи, засуджені судами за вчинення кримінальних злочинів, й зокрема, за крадіжку, обман, звідництво та ряд інших (в законі перераховуються різні нормативні акти, засудження за якими вело до позбавлення виборчого права); 3) особи, які вже раніше були суджені за злочини та проступки проти виборчої свободи по виборах законодавчих органів ЗО УНР; 4) особи, які більше двох разів протягом останніх двох років були засуджені за пияцтво.

Для виборів до Союму утворювалися виборчі округи, які ділилися на виборчі дільниці, що співпадали з громадою. Великі громади (більше двох тисяч населення) ділилися за потреби на декілька виборчих дільниць. Проведення виборів доручалося виборчим комісіям, склад яких, порядок утворення і діяльність докладно врегульовувалися у Законі. Партії, що

хотіли брати участь у виборах, подавали до окружних виборчих комісій «кандидатські списки», які повинні бути власноручно підписані не менш як 100 виборцями (§16). Реєстрували кандидатів у послы Союму окружні виборчі комісії, перевіряючи, чи кандидати «мають право виборності», тобто право бути обраним (вік, відсутність судимості за вказані вище злочини і порушення тощо)⁴⁹. Рішення окружних комісій можна було оскаржити у Головній виборчій комісії, рішення якої вважалося остаточним (§18). Союм мав бути скликаний через два тижні після виборів, у червні 1919 р.⁵⁰ Після обрання нового Союму УНРада мала самоліквідуватися. Проте події українсько-польської війни 1918–1919 рр. не дозволили провести вибори на терені ЗО УНР.

Війна з Польщею посилила значення у державному житті ЗУНР–ЗО УНР військово-адміністративної вертикалі. У функції *Державного секретарства військових справ* входило забезпечення армії підготовленими військовослужбовцями і матеріальними засобами, озброєнням та боєприпасами. 13 листопада 1918 р. розпорядженням Державного секретарства військових справ було затверджено організаційно-штатну структуру Збройних сил ЗУНР. Вона базувалася на загальному військовому обов'язку і територіальному принципі комплектування. На основі цього розпорядження територія держави була поділена на 3 військові області: «А» – Львів, «Б» – Тернопіль, «В» – Станіславів та 12 військових округів.

Після призначення на посаду командувача Галицькою Армією генерала М. Омеляновича-Павленка та начальника штабу Є. Мишковського, було розроблено організаційну структуру армії шляхом її поділу на корпуси та бригади. У складі ГА були такі роди та види військ: піхота, кіннота, артилерія, авіація, військово-судові органи, ветеринарна служба, інтендатура та частини технічного забезпечення.

На місцях Державному секретарству військових справ підпорядковувалися окружні та повітові військові команди, правове становище яких було визначено розпорядженням Державного секретарства військових справ від 3 грудня 1918 р. Начальна Команда Галицької Армії виконувала функції Генерального штабу, який

⁴⁹ ЦДІА у м. Львові, ф. 581, оп.1, спр. 96, арк. 16.

⁵⁰ Там само, арк.15.

безпосередньо керував військовими операціями та здійснював управління військовими структурами на фронті та у запіллі.

Рішенням УНРади від 13 листопада 1918 р. та розпорядженням Державного секретарства військових справ від 5 грудня 1918 р. було визначено матеріальне забезпечення військовослужбовців Галицької Армії та членів їх сімей⁵¹. Також було прийнято розпорядження щодо матеріального забезпечення цивільних працівників, які входили до штату військового відомства. У зв'язку з інфляційними процесами у дане розпорядження неодноразово вносилися зміни. На правовій основі в ЗУНР здійснювалася й мобілізація до армії. Розпорядженням від 27 березня 1919 р. було визначено порядок призову на військову службу та відстрочку від військової служби, яке було доповнено рядом інших розпоряджень⁵². Під час Чортківської офензиви (наступу) у червні 1919 р., коли армія досягла значних успіхів і тільки відсутність зброї та боєприпасів не дали змоги розвинути успіх, було проведено часткову реорганізацію армії та тилових служб. Створено запілля, команду Етапу Армії та прийнято рішення про утворення двох нових корпусів.

9 червня 1919 р. у Заліщиках, перед переходом апарату влади ЗО УНР та ГА за р. Збруч, Президія виділу УНРади і Рада державних секретарів спільною постановою передали свої конституційні повноваження *уповноваженому диктатору Євгенові Петрушевичу*, надавши йому право виконувати всю військову і цивільну владу до моменту відкликання. Отже з червня 1919 р. Є. Петрушевич став диктатором ЗО УНР. Сам диктатор з цього приводу писав про форму здійснення ним державного керівництва так: «З того часу виконував я перейняту згаданим Актом владу в своїм імені. А коли за бігом воєнних подій зорганізований первісно державний центральний апарат урядовий перестав на ділі бути чинним і існувати в своїм складі, полагав я справи державні при допомозі принагідно і відповідно до потреб хвилі складеного урядового апарату, заступаючись у вирішуванні деяких по-

одиноких діл чи то справ цілих поодиноких областей адміністрації повновласниками, заіменованими будь-ще віділом Національної Ради чи Державним Секретаріатом будь-якими назначуваними мною, які, однак, не мали постійного круга компетенції»⁵³.

За весь період існування Української Національної Ради збиралося три її склади. Два склади у Львівський період (18 жовтня – 21 листопада 1918 р.): 1. Збори Конституанти у Львові 18–19 жовтня 1918 р. – 71 присутній діяч; 2. Склад делегацій УНРади у жовтні–листопаді 1918 р: а) Віденська делегація – 8 осіб; б) розширена Буковинська делегація («Український Красвий Комітет Буковини») – 45 діячів; в) Галицька (Львівська) делегація, доповнена 2 листопада 1918 р. представниками УСДП і 12 листопада 1918 р. делегатами від партій та війська – 29 осіб. Третій склад у Станіславівський період (2 січня – кінець травня 1919 р.): склад, доповнений 59 делегатами від повітів та міст Галичини (всього – 123 депутати)⁵⁴. Число депутатів, які брали участь у засіданнях делегацій та скликань УНРади не відповідало їх номінальній кількості.

За професією УНРаду (за відомостями про 187 осіб) склали: правники – 55 діячів, педагоги – 43, селяни – 27, духовенство – 24, урядовці – 9, журналісти – 7, залізничники – 6, інженери – 4, студенти – 4, лікарі – 2, по одному – кадровий військовий, землевласник, ремісник, посадник містечка, науковець та письменник. Низка відомостей свідчить, що селянські діячі були принаймні середнього достатку. Абсолютну більшість УНРади склали чоловіки. Жінки (два педагоги) входили до складу лише Буковинської делегації. Найбільше депутатів мали вік від 30 до 50 років. У Буковинській делегації було менше депутатів старшої вікової групи. 78% депутатів мали принаймні середню освіту, 42% – вищу. 52 особи мали докторський ступінь (35 – у галузі права, 10 – філософії, 4 – теології, 3 – медицини).

За соціальним походженням (встановлено для 124 осіб) 45 депутатів були вихідцями зі священницьких родин; 37 – з селян, 17 – з родин

⁵¹ Вістник Державного Секретаріату Військових Справ. – 1918 – 14 грудня.

⁵² Република. – 1919. – 4 квітня.

⁵³ ЦДАВО України, ф. 2192, оп. 2, спр. 7, арк. 1–3 зв.

⁵⁴ Павлишин О. Й. Формування та діяльність представницьких органів влади ЗУНР–ЗОУНР (жовтень 1918 – червень 1919 рр.) // Автореферат дис. на здобуття наук. ст. канд. іст. наук. – Льв., 2001. – С. 11.

педагогів, 6 – з урядників, по 5 – з міщан-власників та ремісників, 3 – з поміщиків, з міщан-рільників, по 2 особи – з робітників та правників. У складі УНРади були близькі і дальші родичі. Більшість депутатів були забезпечені матеріально, високим був рівень їхньої територіальної мобільності.

З відомих 165 діячів, партійна приналежність поділялася так: до УНДП належало 95 осіб, до УРП – 35, до УСДП – 24, до ХСП – 7, до УНП – 4. Кількісна перевага УНДП зафіксована у всіх делегаціях та скликаннях. Третина діячів УНРади – колишні депутати представницьких органів Австро-Угорської імперії. Склад Буковинської делегації (дані про 42 особи) виглядав так: 18 – педагоги (з них 10 – вчителі народних шкіл), 10 – правники, 3 – селяни, 3 – урядники, 2 – священники, 2 – залізничники, а також: поміщик, посадник, журналіст та інженер. 9 буковинських делегатів були вихідцями з Галичини⁵⁵.

З весни–літа 1919 р. військове становище на польсько-українському фронті кардинально змінилося. У квітні до Польщі з Франції прибула добре озброєна армія генерала Ю. Галлера. Вона була призначена Антантою винятково для війни проти більшовиків, проте замість того польський уряд вислав її проти Галицької Армії. 15 травня 1919 р. розпочався польський наступ на українському фронті. Цей наступ польський уряд пояснив Найвищій Раді Мірової конференції як відповідь на наступ українських військ, якого в дійсності не було. 25 червня 1919 р. Верховна воєнна рада Антанти з метою «забезпечити мирне населення і майно Східної Галичини від більшовицьких банд» прийняла рішення уповноважити збройні сили Польської Республіки зайняти усю Галичину. Державний секретар США Р. Лансінг мотивував це тим, що українське населення краю на 60% неписьменне, тож не здатне до державотворення, а тому спершу повинне «дозріти до автономії» у складі Польщі.

Хвиля протестних зборів і віч, що відбулися по усій Східній Галичині та протести делегацій ЗО УНР і УНР у Парижі не вплинули на позицію Антанти. Тим часом сили армії Галлера були спрямовані на Самбір та Луцьк. Перед переважаними і добре озброєними Антантою силами

поляків Галицька Армія змушена була відступити. Польську офензиву з півдня підтримала Румунія, яка висунула ультиматум про передачу їй південно-східної карпатської смуги землі. Водночас румунські війська силоміць зайняли частину галицького Підкарпаття. Спроби ГА зупинити наступ агресорів в районі Золотої Липи не мали успіху. Українські війська відступили в трикутник: Збруч – Дністер – залізниця з Гусятин до Чорткова – Заліщики.

8 липня 1919 р. до Борщова, де тоді перебував диктатор ЗО УНР Є. Петрушевич, прибув головний отаман УНР С. Петлюра. На цій зустрічі, враховуючи складність ситуації, було прийнято рішення про перехід ГА та уряду ЗО УНР в район Кам'янець-Подільського. 16–18 липня 1919 р. основна частина ГА, державні органи, установи та організації ЗО УНР і тисячі біженців перейшли через р. Збруч на територію УНР, а менша частина військ ГА була інтернована чехами і румунами.

Протягом 1919 р., окрім вищезгаданих законів і розпоряджень, слід також відмітити закони та розпорядження, які також впливали на перебіг організації державної служби в ЗУНР – ЗО УНР, або ж мали суттєве значення в процесі національного державотворення в Західній Україні, а саме:

Закони: «Про добове членів Української Національної Ради» (від 10 лютого 1919 р.), «Про розмежування компетенції повітових та окружних суддів в цивільних справах» (від 11 лютого 1919 р.), «Про полегшу при іспитах учителів середніх шкіл» (від 14 лютого 1919 р.), «Знесення конфіскації майна під час війни» (від 10 березня 1919 р.), «Про позбування і обтяжування більших посілостей», «Про вивласнення великих табулярних посілостей» (від 18 березня 1919 р.), «Про заборону чинностей, які мають на цілі ударення виконання земельного закону» (від 15 квітня 1919 р.), Закон диктатора «Про відслужинину» (від 15 серпня 1919 р.);

Розпорядження: «Воєнні чинитьби осіб, небов'язкових до військової служби» (Державного секретарства військових справ та Державного секретарства внутрішніх справ від 26 січня 1919 р.), «В справі охорони наємців» (Державного секретарства судівництва та Державного

⁵⁵ Павлишин О.Й. Формування та діяльність представницьких органів влади ЗУНР–ЗОУНР (жовтень 1918 – червень 1919 рр.) // Автореферат дис. на здобуття наук. ст. канд. іст. наук. – Льв., 2001. – С. 13.

секретарства публічних робіт від 1 лютого 1919 р.), «В справі примусового заряду підприємств і маєтків» (Державного секретаріату від 11 лютого 1919 р.), «В справі перепусток і паспортів до подорожі цивільних осіб» (Державних секретарств внутрішніх справ, військових справ та закордонних справ від 16 лютого 1919 р.), «Приналежний комендант жандармерії і його судовий референт» (Державного секретаріату від 17 лютого 1919 р.), «Про спосіб складання стемпелевих та безпосередніх належитостей» (від 23 лютого 1919 р.), «Про продовження реченців передавнення» (від 20 березня 1919 р.), «Про засуди смерті» та «Пояснення до розпорядку про доразові суди над цивільними» (Державного секретаріату від 1 квітня 1919 р.), «В справі підвищення поборів жандармів і мужви без рангів при державній жандармерії» (4 квітня 1919 р.), «Про поборування хабарництва» та «В справі вирішення жидівських автономних прав в ЗО УНР» (Державного секретарства внутрішніх справ від 22 квітня 1919 р.), «В справі заведення постійної кур'єрської служби при Державнім Секретаріаті» (від 24 грудня 1919 р.), розпорядження диктатора ЗО УНР «Про заборону самовільного друкування без цензури» (від 26 червня 1919 р.) та інші.

Закони ЗУНР – ЗО УНР, як правило, містили такі елементи: назва виду акту – закон; дата прийняття; найменування закону, що відображає предмет його регулювання і є досить лаконічним; назва органу, який його «постановив» – Українська Національна Рада; поділ закону на частини – параграфи, артикули (за необхідності вони поділялися на пункти), які мали наскрізну нумерацію; здебільшого (але не завжди) передбачалися наслідки недотримання нормативних приписів; підписи відповідних посадових осіб, які виступали «за Виділ Української Національної Ради».

На практиці існувала також, порівняно з правовими актами УНР періоду Директорії, досить чітка відмінність між законами і підзаконними актами. Як правило, підзаконні нормативні акти видавалися на основі та на виконання законів – як ЗУНР, так і тих, які діяли до часу її проголошення. Закони офіційно публікувалися українською мовою. На відміну від УНР періоду

Директорії, практично не використовувалися такі засоби законодавчої техніки, як примітки до статей та норми-дефініції. Закони приймалися постійні й тимчасові. Тимчасовий характер закону можна було встановити як із його назви, так і зі змісту.

Західноукраїнська Народна Республіка проіснувала від 1 листопада 1918 р. по 22 січня 1919 р. як незалежна держава й від 22 січня по 20 грудня 1919 р. як конфедеративна Західна область УНР (ЗО УНР). Відновлення державності було проголошено 19 жовтня 1918 р. Українською Національною Радою. Фактично ж державність було встановлено після розвалу Австро-Угорської імперії й внаслідок силового захоплення влади у столичному місті Львові Українською Генеральною командою на чолі з Д. Вітовським 1 листопада 1918 року. Першопочатково було проголошено Українську Державу, назву ж – Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР) було визначено на засіданні Української Національної Ради 9 листопада 1918 р. До складу ЗУНР, окрім Східної Галичини й Західної Волині, входили Північна Буковина і Закарпаття.

Конституцією в ЗУНР закріплювалося верховенство і суверенітет народу в державі, який здійснює їх через свої представницькі органи, обрані на підставі загального, рівного, прямого, виборчого права при таємному голосуванні, за пропорційною системою. Виборчим правом наділялися усі громадяни держави, без різниці національності чи статі. Найвищим органом влади мали стати Установчі збори ЗУНР (Сойм), а до їх обрання уся повнота законодавчої влади належала Українській Національній Раді, виконавчої – Державному секретаріатові. За соціальною ознакою у парламенті ЗУНР переважали середні й заможні селяни, світська інтелігенція та духовенство. Місцеве самоврядування здійснювалося через представницькі органи – повітові УНРади⁵⁶.

ЗУНР як самостійна держава де-юре самоліквідувалася внаслідок злиття з УНР 22 січня 1919 р. й перетворилася на Західну область УНР (ЗО УНР). Однак об'єднання УНР і ЗУНР в одну державу через низку обставин не було тоді доведено до логічного завершення. Юридичний і правосильний Акт Злуки по факту dokonано не

⁵⁶ Див: *Гай-Нижник П.П.* УНР та ЗУНР: становлення органів влади і національне державотворення (1917–1920 рр.). – К.: ЩеК, 2010. – 304 с.

означав реального злиття двох суб'єктів угоди в єдину державну структуру. Не стала Соборна УНР після злуки ані унітарним державним утворенням, ані федеративним. ЗО УНР зберегла за собою власні органи законодавчої та виконавчої влади з чітко окресленими обсягом і напрямом їхніх повноважень. Влада Директорії УНР й надалі обмежувалася територією на схід від р. Збруч. Кожне з державних утворень продовжувало розпоряджатися власними військами, дії яких, щоправда, певним чином співкоординувалися обома командуваннями та урядами. Крім того, де-юре остаточне рішення про зазначене державне злиття мали прийняти загальноукраїнські Установчі Збори. Таким чином УНР та ЗО УНР (фактично ЗУНР), ці дві національні українські державні формації, склали, швидше, конфедеративне державне об'єднання, а не єдину

унітарну республіку, що було обумовлено як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами⁵⁷. 5 листопада 1919 р. уряд ЗО УНР змушений був підписати з командуванням Добровольчої армії Збройних сил Півдня Росії (генерала А. Денікіна) угоду про капітуляцію Галицької Армії. 20 грудня 1919 р. Є. Петрушевич скликав у Відні засідання уряду ЗУНР, на якому було прийнято рішення про одностороннє скасування Акту Злуки.

На цей час уряд ЗУНР не контролював жодного метра української території й знаходився в еміграції у Відні, а Галицької Армії як державної військової формації ЗУНР вже не існувало. У травні 1923 р. президент Є. Петрушевич розпустив еміграційні уряд та усі інші органи та установи, а також дипломатичні представництва і місії, що остаточно завершило номінальне існування ЗУНР.

References

- Antonovych M. *Istoriia Ukrainy*. – Т. 4. – Praha: Nova doba, 1942. – S. 72.
- Budmo narodom // *Zoria Halytska*. – 1848. – 10 travnia.
- Veryha V. *Vyzvolna borotba v Ukraini. 1914–1923 rr.* – Т. 1. – Lv.: Instytut ukrainoznavstva im. Ivana Kryp'iakevycha NANU, 2005. – S. 400–403.
- Vistnyk derzhavnykh zakoniv i rozporiadkiv Zakhidnoi Oblasty Ukrainy Narodnoi Respublyky. – 1919. – Vyp. 1. – 31 sichnia. – S. 2.
- Vistnyk derzhavnykh zakoniv i rozporiadkiv Zakhidnoi Oblasty Ukrainy Narodnoi Respublyky. – 1919. – Vyp. 3. – 2 bereznia. – S. 12.
- Vistnyk derzhavnykh zakoniv i rozporiadkiv Zakhidnoi Oblasty Ukrainy Narodnoi Respublyky. – 1919. – Vyp. 4. – 17 bereznia. – S. 27–28.
- Vistnyk derzhavnykh zakoniv i rozporiadkiv Zakhidnoi Oblasty Ukrainy Narodnoi Respublyky. – 1919. – Vyp. 7. – 26 bereznia. – S. 46.
- Vistnyk derzhavnykh zakoniv i rozporiadkiv Zakhidnoi Oblasty Ukrainy Narodnoi Respublyky. – 1919. – Vyp. 10. – 5 travnia. – S. 69–70.
- Vistnyk Derzhavnoho Sekretariatu Viiskovykh Sprav. – 1918. – 1 hrudnia. – S. 2–3.
- Vistnyk Derzhavnoho Sekretariatu Viiskovykh Sprav. – 1918. – 14 hrudnia.
- V Halychyni // *Nova Rada*. – 1918. – 24 (11) lystopada.
- Hai-Nyzhnyk P. P. *Ideia Sobornosti y ukrainske derzhavotvorennia (1918–1919 rr.) // Hileia*. – 2014. – Vyp. 91. – № 12. – S. 25–37.
- Hai-Nyzhnyk P. *Instytut derzhavnykh povitovykh komisariv, povitovykh Natsionalnykh rad ta zhandarmerii u ZUNR // Stanovlennia i rozvytok ukrainskoi derzhavnosti*. – Vyp. 7. *Materialy VI Vseukrainskoi naukovy-praktychnoi konferentsii “Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia v Ukraini v konteksti yevropeiskoi intehratsii”*, m. Kyiv, MAUP. – K.: DP Vydavnychiy dim “Personal”, 2012. – S. 17–31.
- Hai-Nyzhnyk P. *ZUNR – ZO UNR: stanovlennia orhaniv vlady i derzhavnoho upravlinnia (1918–1919 rr.)*. – K., 2018. – 146 s.
- Hai-Nyzhnyk P. *Politychni pohliady Vudro Vilsona u doprezydentskyi period yoho zhyttia ta diialnosti // Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*. – Vyp. 39. – K., 2008. – S. 67–77.
- Hai-Nyzhnyk P. P. *UNR ta ZUNR: stanovlennia orhaniv vlady i natsionalne derzhavotvorennia (1917–1920 rr.)*. – K.: ShcheK, 2010. – 304 s.
- Hotsuliak M. *Pershyi Lystopad 1918 roku na zakhidnykh zemliakh Ukrainy (zi spohadamy i zhyt'tiepysamy chleniv Komitetu Vykonavtsiv Lystopadovoho Chynu)*. – K., 1993. – S. 52–53.
- Dilo. – 1918. – 10 lystopada.
- Dilo. – 1918. – 11 lystopada.
- Dilo. – 1918. – 18 padolysta.

⁵⁷ Див: Гай-Нижник П. П. *Ідея Соборності й українське державотворення (1918–1919 рр.) // Гілея*. – 2014. – Вип. 91. – № 12. – С. 25–37.

Zariadzhennia Ukrainskoi Natsionalnoi Rady // Dilo. – 1918. – 29 zhovtnia.

Zbirnyk zakoniv, rozporiadkiv ta obizhnykiv, proholoshenykh Derzhavnym Sekretariatom Zakhidno-Ukrainskoi Narodnoi Respubliky. – Stanislav, 1918. – S. 5–7.

3 Delehatsii Ukrainskoi Natsionalnoi Rady u Lvovi // Dilo. – 1918. – 31 zhovtnia.

Karpynets I. Istoriia 8 halytskoi bryhady (davnishoi “Hrupy Rudky” abo “Hrupy Hofmana”) // Litopys Chervonoii Kalyny. – 1932. – Ch. 7–8. – S. 13.

Kohut O. Deshcho pro administratsiiu v ukrainkii derzhavi (Z.O.U.N.R.) // Kalendar tovarystva «Prosvita» na zvychainyi rik 1923. – Lv., 1922. – S. 96

Kulchytskyi V. S., Nastiuk M. I., Tyshchuk B. Y. Istoriia derzhavy i prava Ukrainy. – Lv., 1996. – S. 177.

Levytskyi K. Velykyi zryv (Do istorii ukrainkoi derzhavnosti vid bereznia do lystopada 1918 r. na pidstavi spomyniv ta dokumentiv). – Lv.: Chervona kalyna, 1931. – S. 113–114.

Lisna I. S. Stanovlennia ukrainkoi derzhavnosti v Halychyni (1918–1923 rr.). – Ternopil, 2001. – S. 36.

Lozynskiy M. Ukrainka revoliutsiia: Rozvidky i materialy. Halychyna v rr. 1918–1920. – T. V. – Viden, 1922. – S. 23.

Lvivska delehatsiia Natsionalnoi Rady // Dilo. – 1918. – 29 zhovtnia.

Mateiko R. Halytski lytsari voli. Ukrainski vyzvolni zmahannia na Ternopilshchyni 1900–1920 rokiv u konteksti istorii Ukrainy. – Ternopil: Prynter-inform, 2002. – S. 65.

Orshan Ya. Zakarpattia. – Paryzh, 1938. – S. 7.

Okhrymovych V. Lviv // Dilo. – 1928. – 1 lystopada.

Okhrymovych Yu. Rozvytok ukrainkoi natsionalno-politychnoi dumky (vid pochatku KhIKh stolittia do Mykhaila Drahomanova). – Niu-York: Vyd-vo Chartoryiskyykh, 1965. – S. 37.

Ukrainki politychni partii kintsia KhIKh – pochatku KhKh st.: prohamovi i dovidkovi materialy. – K.: Konsalting, Feniks, 1993. – S. 26–27.

Pavlyshyn O. Osnovni podii i diiovi osoby ukrainkoi revoliutsii 1918 r. na terytorii Lvivshchyni // Storinky istorii ZUNR–ZOUNR. 1918–1919 rr. Metodychnyi posibnyk do 80-richchia proholoshennia Zakhidno-Ukrainkoi Narodnoi Respubliky. – Lv., 1998. – S. 12–26.

Pavlyshyn O. Y. Formuvannia ta diialnist predstavnytskykh orhaniv vlady ZUNR–ZOUNR (zhovten 1918 – cherven 1919 rr.) // Avtoreferat dys. na zdobuttia nauk. st. kand. ist. nauk. – Lv., 2001. – S. 11.

Pedych V., Marushchenko O. Sesiia Ukrainkoi Natsionalnoi Rady (sichen 1919 r.) u Stanislavovi na storinkakh chasopysu «Nove zhyttia» // Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. – Vyp. 6. – Lv., 2000. – S. 58.

Povitovi komisari // Nove zhyttia. – 1918. – 19 hrudnia.

Republika. – 1919. – 4 kvitnia.

Republika. – 1919. – 13 travnia.

Sidak V. S., Stepankov V. S. Z istorii Ukrainkoi rozvidky ta kontrrozvidky (narysy). – K.: Vyd-vo in-tu SBU, 1994. – S. 195.

См. См. [Stebelъський S.] Nacherk derzhavnogo ustroiu Zakhidnoi Oblasti Ukrainkoi Narodnoi Respubliky // Ukrainets. Kaliendaryk na zvychainyi rik 1919. – Stanislaviv, 1919. – S. 33.

Tyshchuk B. Y. Halytska Sotsialistychna Radianska Respublika (1920 r.). – Lv., 1970. – S. 37.

Tyshchuk B. Y., Vivcharenko O. A. Zakhidnoukrainska Narodna Respublika 1918–1923 rr. – Kolomyia, 1993. – S. 26–27.

Utverdzhennia leninskykh idei pro derzhavu i pravo na Ukraini. – Lv., 1972. – S. 210.

Uriadove povidomlennia // Tovmatski visty. – 1918. – 12 padolysta.

Chubatyi M. Derzhavnyi lad na Zakhidnii oblasti Ukrainkoi Narodnoi Respubliky. – Lv., 1921. – C. 16–17.

Tsehelskyi L. Vid legend do pravdy. Spomyny pro podii v Ukraini zviazani z Pershym Lystopadom 1918 r. – Niu-York; – Filadelfiia, 1960. – S. 88.

Yaremchuk V. D. Vplyv natsionalnoi idei na vyzvolnu borotbu v zakhidnoukrainskomu rehioni na pochatku KhKh st. // Podii i osobystosti revoliutsiinoi doby / Zbirnyk. – K.: IPIEND, 2003. – S. 9–10.

Łuczak A. Samorząd terytorialny w programach i działalności stronnictw ludowych 1918–1919. – Warszawa, 1973. – S. 29.

Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrates im Jahre 1917 und 1918. XXII Session. – Wien, 1918. – Bd. 1. – S. 4553.